ლიტერატურა და ლიტერატურის თეორია

ზაქარია ჭიჭინაძე - აჭარაში ზეპირსიტყვიერი ტექსტების მომძიებელი და გამომცემელი

ელიტა კახიძე
elitakakhidze@gmail.com
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
DOI:https://doi.org./10.52340/atsu.2026.1.27.08

ზაქარია ჭიჭინაძე იმ იშვიათ ქართველ მოღვაწეთა შორისაა, რომლებმაც XIX საუკუნის მიწურულსა და XX საუკუნის პირველ ნახევარში განსაკუთრებული ადგილი დაიმკვიდრეს ეროვნული კულტურის, განათლებისა და წიგნის საქმის განვითარებაში. აჭარა, როგორც საქართველოს კულტურულ–ეთნოგრაფიული სივრცის დასავლეთ ნაწილის ორგანული ნაწილი, XIX საუკუნეში აღმოჩნდა პოლიტიკური და სულიერი დაპირისპირების ეპიცენტრში. ოსმალური მმართველობის პირობებში რეგიონში ქართული ენისა და კულტურის არსებობა საფრთხის ქვეშ მოექცა, რის შედეგადაც ეროვნული იდენტობის გამომხატველი დისკურსის დიდი ნაწილი ზეპირსიტყვიერ ფორმებში გადავიდა. ზეპირსიტყვიერება იქცა იმ ალტერნატიულ არხად, რომლის მეშვეობითაც ადგილობრივ მოსახლეობას შეეძლო ისტორიული მეხსიერების შენარჩუნება. ჭიჭინაძის მოღვაწეობას აჭარაში გააჩნია როგორც ეთნოგრაფიული, ისე ლინგვისტურ-კულტუროლოგიური ასპექტები. სტატიის მიზანია წარმოაჩინოს ზაქარია ჭიჭინაძის მრავალმხრივი როლი აჭარაში ზეპირსიტყვიერი ტექსტების მოძიებისა და გამოცემის საქმეში, გააანალიზოს და შეაფასოს მისი საქმიანობის კულტურულ-პოლიტიკური მნიშვნელობა, განსაზღვროს მისი ადგილი ქართული ფოლკლორისტიკისა და ტექსტოლოგიის განვითარებაში.

საკვანძო სიტყვები: *აჭარა, ფოლკლორი, ეთნოგრაფია, ტექსტი, საგამომცემლო საქმიანობა*

ზაქარია ჭიჭინაძე (1854–1931) იმ იშვიათ ქართველ მოღვაწეთა შორისაა, რომლებმაც XIX საუკუნის მიწურულსა და XX საუკუნის პირველ ნახევარში განსაკუთრებული ადგილი დაიმკვიდრეს ეროვნული კულტურის, განათლებისა და წიგნის საქმის განვითარებაში. ჭიჭინაძის მოღვაწეობას აჭარაში გააჩნია როგორც ეთნოგრაფიული, ისე ლინგვისტურ-კულტუროლოგიური ასპექტები და უნდა შეფასდეს, როგორც ქართული

კულტურის ისტორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპი, რომელიც სცდება მხოლოდ ფოლკლორის კვლევის ფარგლებს და უკავშირდება ეროვნული იდენტობის დაცვისა და აღდგენის პროცესს. XIX საუკუნის ბოლოს აჭარა იმყოფებოდა რთულ სოციალურ და პოლიტიკურ გარემოში, სადაც ოსმალური მმართველობისა და რელიგიური ტრანსფორმაციების პირობებში ქართული კულტურული თვითმყოფადობა სერიოზულ გამოწვევებს განიცდიდა. ასეთ ვითარებაში ზეპირსიტყვიერება იქცა არა უბრალოდ შემოქმედებით ფორმად, არამედ მეხსიერების შენარჩუნების მექანიზმად, რომლის საშუალებითაც საზოგადოება ინარჩუნებდა საკუთარ ისტორიულ და ღირებულებით საფუძვლებს. სწორედ ამ კონტექსტში უნდა განიხილებოდეს ზაქარია ჭიჭინაძის ინტერესიც ზეპირსიტყვიერი ტექსტების მიმართ, როგორც კულტურული თვითშეგნების შენარჩუნების აუცილებელი საშუალება.

ცნობილი მწიგნობრის საქმიანობის არსებითი მხარე მდგომარეობს იმაში, რომ ზეპირსიტყვიერება აღქმულია არა როგორც სტატიკური მასალა, არამედ როგორც დინამიკური სოციალური და კულტურული ფენომენი. ამგვარი ხედვა განსხვავდება იმდროინდელი კვლევითი ტენდენციებისგან, სადაც ფოლკლორი ხშირად განიხილებოდა მხოლოდ ეთნოგრაფიული კოლექციის ობიექტად (მგელაძე 1961). ზაქარია ჭიჭინაძის მიდგომა კი ხაზს უსვამს ზეპირსიტყვიერი ტექსტის შინაარსობრივ და ფუნქციურ მნიშვნელობას, როგორც ისტორიული გამოცდილებისა და კოლექტიური ცნობიერების მატარებლისა. ამით იგი ფოლკლორს ანიჭებს არა მხოლოდ ესთეტიკურ, არამედ შემეცნებით და იდენტობით დატვირთულ მნიშვნელობას.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ზაქარია ჭიჭინაძის ხედვა ზეპირსიტყვიერ ტექსტებში ასახული იდენტობის საკითხის მიმართ. აჭარის სოციალური რეალობის გათვალისწინებით, სადაც რელიგიური ცვლილებები მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა, ზეპირსიტყვიერებაში აისახა კულტურული მეხსიერების ისეთი ელემენტები, რომლებიც საშუალებას აძლევდა საზოგადოებას შეენარჩუნებინა საკუთარი ისტორიული თვითშეგნება (კახიძე 2004). ამ თვალსაზრისით, ფოლკლორი ფუნქციონირებდა როგორც ერთგვარი „კულტურული არქივი“, რომელშიც ინახებოდა არა მხოლოდ ნარატივები, არამედ ღირებულებითი სისტემები და ეთიკური ნორმები.

ზაქარია ჭიჭინაძის ფოლკლორისტული ღვაწლი მონოგრაფიულად სრულყოფილად შესწავლილი არ არის, თუმცა ეს გარემოება არ ნიშნავს, რომ მისი ფოლკლორული საქმიანობა შეუმჩნეველი დარჩა. იგი XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში მნიშვნელოვან როლს

ასრულებდა ქართული კულტურული მეხსიერების შენარჩუნების პროცესში. ამ თვალსაზრისით, მისი საქმიანობა აღიქმება, როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპი ქართული ფოლკლორისტიკის განვითარების ისტორიაში, რასაც ადასტურებს ვ. მგელაძის შეფასება, რომლის მიხედვითაც, ჭიჭინაძის მოღვაწეობა აჭარაში უნდა განიხილებოდეს, როგორც მიზანმიმართული მცდელობა ზეპირსიტყვიერი მასალის სისტემური შეგროვებისა (მგელაძე 1961, 68). აღნიშნული შეფასება კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს მისი საქმიანობის მნიშვნელობას ეროვნული კულტურის კონტექსტში.

აჭარის ისტორიულ-კულტურული გარემო XIX საუკუნეში გამოირჩეოდა განსაკუთრებული სირთულით, რაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა რეგიონში ეროვნული იდენტობის ფორმირებაზე. ოსმალური მმართველობის პირობებში ქართული ენისა და კულტურის შენარჩუნება რთულ ამოცანას წარმოადგენდა, რის გამოც ზეპირსიტყვიერება გადაიქცა ისტორიული მეხსიერების ერთ-ერთ მთავარ მატარებლად. სწორედ ამ კონტექსტში ნ. კახიძე აღნიშნავს, რომ აჭარაში ზეპირსიტყვიერი ნარატივები ასრულებდა არა მხოლოდ შემოქმედებით, არამედ იდენტობის შემანარჩუნებელ ფუნქციას (კახიძე 2004, 305). შესაბამისად, ზეპირსიტყვიერებამ შეითავსა ისტორიული გამოცდილების შენარჩუნების ფუნქცია.

ზაქარია ჭიჭინაძე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ზეპირსიტყვიერი ტექსტების შეგროვებას და მათ დაცვას. მისი აზრით, ფოლკლორი წარმოადგენდა არა მხოლოდ სიტყვიერ ტრადიციას, არამედ ისტორიული ცოდნის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროს. ამ დამოკიდებულებას ნათლად გამოხატავს მისი მოსაზრება, რომ „ზეპირი გადმოცემები არის ის ძირითადი წყარო, სადაც ხალხის ისტორიული სული და მისი წარსული ცხოვრების კვალი ყველაზე მკაფიოდ ინახება“ (ჭიჭინაძე 2004, 12). აღნიშნული მიდგომა მიუთითებს იმაზე, რომ მისთვის ფოლკლორი იყო ფასდაუდებელი კულტურული მემკვიდრეობა.

ცნობილი მწიგნობრის კვლევითი მიდგომა ეფუძნებოდა ზეპირსიტყვიერი ტექსტის ფუნქციურ და სოციალურ გააზრებას. ტექსტი მისთვის არ იყო მხოლოდ ლიტერატურული ერთეული, არამედ სოციალური კომუნიკაციის ფორმა, რომელიც დაკავშირებულია კონკრეტულ გარემოსთან. ამგვარ ინტერპრეტაციას იზიარებს მ. მიქაუტაძე, აღნიშნავს რა, რომ ზეპირსიტყვიერება უნდა განიხილებოდეს როგორც საზოგადოებრივი ურთიერთობისა და კომუნიკაციის ფორმა (მიქაუტაძე 2015, 158). ზემოთქმული მკაფიოდ აჩვენებს, რომ ჭიჭინაძე წინ უსწრებდა თანამედროვე ეთნოგრაფიულ მიდგომებს.

ზაქარია ჭიჭინაძე განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა იმ ტექსტებს, რომლებშიც ასახული იყო ქართველ მაჰმადიანთა იდენტობის ტრანსფორმაცია. აჭარის სპეციფიკური სოციალური გარემო ქმნიდა პირობებს, სადაც ზეპირსიტყვიერებაში აისახებოდა ისტორიული და კულტურული წინააღმდეგობები. ამ საკითხზე ლ. ქუცნიაშვილი მიუთითებს, რომ მსგავსი ნარატივები ასახავს არა მხოლოდ ფაქტობრივ ისტორიას, არამედ საზოგადოების შიდა მორალურ და ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას (ქუცნიაშვილი 2013, 29). შესაბამისად, ფოლკლორი იქცევა სიღრმისეული სოციალური პროცესების ანარეკლად.

ზაქარია ჭიჭინაძე ზეპირსიტყვიერი ტექსტების ფიქსაციას განიხილავდა, როგორც აუცილებელ კულტურულ აქტივობას. იგი მიიჩნევდა, რომ ზეპირი ტრადიცია მუდმივად დგას გაქრობის საფრთხის წინაშე და მისი დაცვა დამოკიდებულია მიზანმიმართულ ჩაწერაზე. ამ პოზიციას თავადაც გამოხატავს, როდესაც აღნიშნავს, რომ „თუ არ ჩაიწერა ზეპირი თქმულებები, ისინი სამუდამოდ გაქრება ხალხის მეხსიერებასთან ერთად“ (ჭიჭინაძე 1927, 45). ამით მკაფიოდაა განსაზღვრული, ზოგადად, ფოლკლორული ტექსტების ჩაწერისა და გამოცემის სოციალურ-კულტურული მნიშვნელობა.

მკვლევრის გამომცემლობითი საქმიანობა ეფუძნებოდა ტექსტის ავთენტურობის მაქსიმალურ დაცვას. იგი ცდილობდა ზეპირსიტყვიერი მასალის ფიქსაციას ისე, რომ არ დაერღვია მისი ენობრივი და სტრუქტურული თავისებურებები. ამ საკითხზე მ. მიქაუტაძე აღნიშნავს, რომ ჭიჭინაძის მიერ გამოცემული ტექსტები გამოირჩევა სიზუსტითა და სანდოობით, რაც მათ მნიშვნელოვან პირველწყაროდ აქცევს (მიქაუტაძე 2015, 160). აღნიშნული გარემოება განაპირობებს მისი ნაშრომების მეცნიერულ ღირებულებას.

ზაქარია ჭიჭინაძის საქმიანობა სცდება მხოლოდ ტექსტების შეგროვების ფარგლებს და იძენს ფართო კულტუროლოგიურ მნიშვნელობას. მისი მიზანი იყო არა მხოლოდ მასალის დაცვა, არამედ იმ ღირებულებითი სისტემების გამოვლენა, რომლებიც ამ ტექსტებშია კოდირებული. ამ მიმართულებით ნ. ბასილაძე აღნიშნავს, რომ ჭიჭინაძის საქმიანობა უნდა განიხილებოდეს როგორც კულტურული მეხსიერების გააზრების მნიშვნელოვანი მცდელობა (ბასილაძე 2023, 170). ამგვარად, მისი მოღვაწეობა აერთიანებს როგორც კვლევით, ისე საზოგადოებრივ ფუნქციებს.

ეთნოგრაფისა და ფოლკლორისტის გამოცემები შესაძლებელია შეფასდეს როგორც კულტურული და ინტელექტუალური გავლენის მქონე მოვლენები, რომლებმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა რეგიონული

მემკვიდრეობის კვლევის გააქტიურებაში. მისი მიდგომა საფუძვლად დაედო შემდგომი თაობის მკვლევართა საქმიანობას და განსაზღვრა ზეპირსიტყვიერი მასალის კვლევის მეთოდოლოგიური მიმართულებები. ამგვარად, მისი ნაშრომები იქცა არა მხოლოდ პირველწყაროებად, არამედ კვლევითი პრაქტიკის ფორმირების მნიშვნელოვან ფაქტორად.

შეიძლება ითქვას, რომ ზაქარია ჭიჭინაძის საქმიანობა წარმოადგენდა ერთგვარ კომპლექსურ კულტურულ ფენომენს, რომელიც აერთიანებს ფოლკლორისტიკას, ტექსტოლოგიასა და ეროვნული იდენტობის კვლევას. მისი გამომცემლობითი მიდგომა ადასტურებს, რომ ზეპირსიტყვიერება შეიძლება გადაიქცეს არა მხოლოდ კულტურული მემკვიდრეობის ნაწილად, არამედ ისტორიული ცოდნისა და საზოგადოებრივი თვითშეგნების ფორმირების აქტიურ ინსტრუმენტად.

ზაქარია ჭიჭინაძის მოღვაწეობა აჭარაში ზეპირსიტყვიერი ტექსტების მოძიებისა და გააზრების მიმართულებით წარმოადგენს ქართული მეცნიერებისა და კულტურის განვითარების მნიშვნელოვან ეტაპს. მისი საქმიანობა ეფუძნება მეცნიერულ სიზუსტესა და ღირებულებით პასუხისმგებლობას, რაც უზრუნველყოფს მისი ნაშრომების მუდმივ აქტუალობას. ზეპირსიტყვიერი ტექსტების მიმართ მისი მიდგომა ცხადყოფს, რომ კულტურული მეხსიერება წარმოადგენს საზოგადოების იდენტობის საფუძველს და მისი დაცვა შესაძლებელია სისტემური კვლევისა და გააზრებული ინტერპრეტაციის გზით.

ზაქარია ჭიჭინაძის მაგალითი აჩვენებს, რომ ზეპირსიტყვიერება, როგორც ისტორიული ცნობიერების ფორმა, ინარჩუნებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას თანამედროვე კვლევით სივრცეშიც. მისი საქმიანობა ქმნის საფუძველს იმ მოსაზრებისთვის, რომ კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა და გადაცემა არ შემოიფარგლება მხოლოდ შენახვით, არამედ მოითხოვს მის ინტელექტუალურ გააზრებასა და საზოგადოებრივ აქტუალიზაციას.

ლიტერატურა

ბასილაძე, ნ. 2023. „ზაქარია ჭიჭინაძე და აჭარა“. *საქართველოს განათლების მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე*, №22, თბილისი, 2023, 65–176.

კახიძე, ნ. 2004. „ზაქარია ჭიჭინაძე და აჭარა (დაბადების 150 წლისთავის გამო)“. *შრომები*, №6, ბათუმი, 2004, 304–310.

მგელაძე, ვ. 2015. „ზაქარია ჭიჭინაძე აჭარაში“. *ლიტერატურული აჭარა*, №6, ბათუმი, 1961, 67–69.

მიქაუტაძე, მ. 2015. „ზაქარია ჭიჭინაძე მაჰმადიან ქართველთა ენობრივი კომპეტენციისა და ეროვნული იდენტობის შესახებ.“ *აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოამბე*, №1(5), ქუთაისი, 2015, 156–164.

ქუცნიაშვილი, ლ. 2013. „ზაქარია ჭიჭინაძე – აჭარის გამუსულმანება ზეპირი გადმოცემის მიხედვით“. *რელიგია: სამეცნიერო-საღვთისმეტყველო ჟურნალი*, №3, თბილისი, 2013, 27–32.

ჭიჭინაძე, ზ. 2004. *ქართველთა გამუსლიმება სამხრეთ–დასავლეთ კავკასიაში (ზეპირი გადმოცემების მიხედვით).* თბილისი: არტანუჯი.

ჭიჭინაძე, ზ. 1927. *ოსმალეთის ყოფილი საქართველო და ქართველ მაჰმადიანთა ნაწილი ლაზისტანი: ისტორიულის და ეთნოგრაფიულის მხრით.* თბილისი, 1927.

Literature and Literary Theory

Zakaria Chichinadze - Researcher and Publisher of Oral Texts in Adjara

Elita Kakhidze
elitakakhidze@gmail.com
Akaki Tsereteli State University
Kutaisi, Georgia
DOI:https://doi.org./10.52340/atsu.2026.1.27.08

Zakaria Chichinadze is among those exceptional Georgian public figures, who occupied a special place in the development of national culture, education and publishing at the end of the XIX and in the first half of the XX centuries. Being an integral part of the western part of the cultural-ethnographic space of Georgia, Adjara turned out to be at the center of political and spiritual conflict in the XIX century. Under Ottoman rule the existence of Georian language and culture in the region came under threat, as a result the greater part of the discourse bearing national identity shifted into oral forms. Oral tradition served as the alternative means through which local population managed to preserve historical memory. Chichinadze's activity in Adjara possesses ethnographic as well as linguocultural aspects. The article aims to showcase Zakaria Chichinadze's multifaceted role in gathering and publishing oral texts, analyse and evaluate cultural-political importance of his activity and identify his place in the development of Georgian folkloristics and textology.

Keywords: *Adjara, folklore, ethnography, text, publishing.*

Zakaria Chichinadze (1854-1931) is among those exceptional Georgian public figures, who occupied a special place in the development of national culture, education and publishing at the end of the XIX and in the first half of the XX centuries. Chichinadze's activity in Adjara possesses ethnographic as well as linguocultural aspects and should be recognized as one of the most importants stages of the history of Georgian culture, which goes beyond the scope of folklore research only and is connected with the protection and revival of national identity.

At the end of the XIX century Adjara was in a challenging social and political environment , where the distinctiveness of Georgian culture was facing serious challenges under Ottoman rule and religious transformation. Under the circumstances oral tradition became not merely a form of creativity but a mechanism for preserving memory, through which society preserved its own historical and value foundations.

Zakaria Chichinadze's interest towards oral texts should be considered precisely in this context, as a necessary means of preserving cultural self-awareness.

The essential aspect of the work of a famous scholar lies in the fact that oral tradition is perceived not as a static material, but as a dynamic social and cultural phenomenon.

Such a perspective differs from the research trends of that period, where folklore was often regarded merely as an object of ethnographic collection.

Zakaria Chichinadze's perception of the issue of identity reflected in oral texts is of primary importance. Considering the social reality of Adjara, where religious transformations played an important role, oral tradition reflected such elements of cultural memory that enabled society to preserve its historical self-awareness (Kakhidze 2004).

In this regard folklore functioned as a kind of "cultural archive" where not only narratives were preserved but also value systems and ethical norms.

Zakaria Chichinadze's contribution to folklore studies has not been studied thoroughly in a monographic way, however, this circumstance does not mean that his folklore activities have remained unnoticed.

At the end of the XIX and the beginning of the XX centuries he played an important role in the process of preserving Georgian cultural memory. From this perspective, his work is regarded as one of the significant stages in the history of the developmet of Georgian folklore studies.

The historical and cultural environment of Adjara in the XIX century was marked by particular complexity, which significantly influenced the formation of national identity in the region. Under Ottoman rule, the preservation of Georgian language and culture became a difficult task, consequently, oral tradition became one of the principal bearers of historical memory.

Zakaria Chichinadze paid special attention to the texts which reflected the transformation of the identity of Georgian Muslims. The specific social environment of Adjara created conditions under which historical and cultural contradictions were reflected in oral texts.

It can be said that the work of Zakaria Chichinadze was a kind of complex cultural phenomenon which combined folklore studies, textology and the study of national identity. His publishing approach demonstrates that oral tradition can become not only a part of cultural heritage, but also an active instrument for shaping historical knowledge and public self-awareness.

The work of Zakaria Chichinadze in Adjara, particulary the search for and interpretation of folklore texts, represents an important stage in the development of Georgian scholarship and culture.

His work is based on scholarly precision and a sense of value-based responsibility, which ensures the enduring relevance of his writings. His approach to oral texts demonstrates that cultural memory constitutes the foundation of a society's identity, and that its preservation is possible through systematic research and thoughtful interpretation.

The example of Zakaria Chichinadze's activities demonstrates that oral texts ,as a form of historical consciousness, retain particular significance within the sphere of modern research.

His work lays the foundation for the view that the preservation and transmission of cultural heritage are not limited merely to maintaining it, but also require its intellectual interpretation and social actualization.